

РОЛЬ КАЗКИ ПРО ГНОМІВ В ЕТНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

THE ROLE OF THE FAIRY TALE ABOUT GNOMES IN THE ETHNOLOGY OF SOCIAL PEDAGOGY

Стаття присвячена впливу ролі казок Скандинавії на етнологію соціальної педагогіки. Актуальність роботи визначається пошуком нового погляду на образ гнома вітчизняній літературі. У статті досліджено етимологію слова «гном» та висунуто тезу щодо ролі гномів у створенні алюзії, персоніфікації як елементу формування національної свідомості. Проведено паралель із виникненням образу гнома у світовій літературі та історичних подіях в Ірландії 1919–1922 років. Автором проведено паралель військових дій в Україні та Ірландії з метою актуалізації образу гнома як воїна-ампутанта, що береже національний дух та охороняє набуті знання та скарби Землі. Автор стверджує, що гноми – це ветерани, учасники бойових дій, що бережуть знання та володіють рідкісним талантом, не допускають свавільного поводження зі своїми цінностями та ціною власного життя бережуть свої скарби. Така тенденція поведінки є своєрідним прикладом ПТСР, гострого реагування на стрес та може провокувати агресію у населення, тоді як міф про відлюдника, який береже золото – знижує рівень тривоги та прокрастинації, та формує здоровий інтерес, що межує з інстинктом самозбереження, тобто дистанціюванням від зони небезпеки для людини. Створення архетипу (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фройд) актуалізує діяльність несвідомого засобами інтуїції. Висновок, що образ гнома є універсальним варіантом у вихованні національної свідомості, збереженні природи рідного краю та вихованні відповідальної поведінки у молоді мотивує до нових наукових пошуків задля збереження та підтвердження гіпотези. Аналіз світових надбань у збереженні опозиційного руху за свободу, прагнення зберегти автентичність культури внаслідок асиміляційних впливів колонізаторів та показати біль народу у форматі травматичного зростання – це важливі аспекти соціальної педагогіки та психотерапії нації, як носія геному вільної людини.

Ключові слова: соціальна педагогіка, гном, психологізм, літературна казка, міфологія, народна казка, художній твір, інтуїція, національна свідомість, виховання.

The article is devoted to the influence of the role of Scandinavian fairy tales on the ethnology of social pedagogy. The relevance of the work is determined by the search for a new view of the image of the gnome in national literature. The article investigates the etymology of the word "gnome" and puts forward a thesis about the role of gnomes in creating allusions, personification as an element of the formation of national consciousness. A parallel is drawn with the emergence of the image of the gnome in world literature and historical events in Ireland in 1919–1922. The author draws a parallel between military actions in Ukraine and Ireland in order to actualize the image of the gnome as an amputee warrior who preserves the national spirit and protects the acquired knowledge and treasures of the Earth. The author argues that gnomes are veterans, combatants who preserve knowledge and possess a rare talent, do not allow arbitrary treatment of their values and protect their treasures at the cost of their own lives. This behavioral tendency is a kind of example of PTSD, acute stress response, and can provoke aggression in the population, while the myth of the hermit who keeps gold reduces anxiety and procrastination, and forms a healthy interest that borders on the instinct of self-preservation, i.e. distancing oneself from the danger zone for a person. The creation of the archetype (F. Nietzsche, A. Bergson, S. Freud) actualizes the activity of the unconscious by means of intuition. The conclusion that the image of the gnome is a universal option for raising national consciousness, preserving the nature of the native land, and fostering responsible behavior in young people motivates new scientific research to preserve and confirm the hypothesis. The analysis of world achievements in the preservation of the opposition movement for freedom, the desire to preserve the authenticity of culture as a result of the assimilationist influences of the colonizers, and to show the pain of the people in the format of traumatic growth are important aspects of social pedagogy and psychotherapy of the nation as a carrier of the genome of a free person.

Key words: social pedagogy, gnome, psychology, literary fairy tale, mythology, folk tale, work of fiction, intuition, national consciousness, education.

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.2.51>

Швець В.В.,

канд. психол. наук,

здобувач вищої освіти ступеня

доктора наук

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Міфічна казка, що відкриває світ існування підземних жителів, охоронців скарбів є однією із прихованих ліній в етнології національної свідомості. Для слов'янських, германських та скандинавських народів казкові персонажі є елементом національного виховання, формують загальну мапу етнічної свідомості та засобами мови символів та кодів передають усну народну творчість народу. Попри пізнє виникнення жанру казки, через вплив колоніальних країн на поневолені народи та укладання угод про співпрацю, казка стала ключовим елементом у виховному процесі молоді. Відомі казкарі Ш. Перро, П. Треверс, брати Грімм, Г. К. Андерсен,

А. Гофман [1] зуміли приховати проблеми національного буття, позиціонуючи питання добра та зла у допустимому критикою форматі. Саме тому казка зберегла значну частину знань про магічні атрибути, виховний процес, культуральні та соціальні аспекти відносин у громаді, принцип світобудови та сили захисту. Казка стала джерелом експедиційних досліджень, методом впливу на населення та матеріалом прихованого болю нації. Викладач Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини І.В. Анікіна дослідила, що питання казок у гендерному аспекті, дослідженню авторського стилю казкарів, досліджували такі науковці як О. Бровко, В. Грищук,

В. Давидюк, В. Желанова, І. Ілляш, В. Кизилова, О. Музичук, Г. Сабат, О. Цалапова [1, с. 36]. Порівняльний аналіз образів казок країн Скандинавії та України дозволяє знайти паралелі між символизмом, та виокремити основну тезу: «злі сили не владні над душею, відданою Богові» [1, с. 37]. Саме тому тема зла зберігає своє суб'єктивне значення у розумінні казок, зокрема образів міфічних істот. Спробуємо проаналізувати образ гномів, яких І.В. Анікіна порівнює з домовими. На наш погляд, з огляду на символічну тривалість життя гнома 300–600 років, життя гнома – це період життя з людьми та служіння соціальним нормам та викликам, отримання важливих магічних та трансгенераційних знань про природу людини та життя у створеному окремому, паралельному людстві, світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В системі знань українців про міфологізм світу, відомості про гномів появились у 60-х роках минулого століття завдяки популяризації перекладної літератури, зокрема казок про «Білосніжку та семеро гномів», творів мультиплікаційного жанру, що були розроблені у Радянському Союзі. Вивчення літературних надбань вітчизняних митців слова відбувається дітьми у 6 класі (І. Жиленко «Гном у буфеті»). Аналіз творчої спадщини І. Жиленко дозволив Л. Чередник дійти висновку, що «поява метафоричного образу гнома, що стає символом людини, яка крізь усе життя змогла пронести чистоту дитячого світосприйняття. Сумний момент смерті героїні сприймає з філософського погляду: смерті немає, це лише момент переродження, прозріння, осяяння, перехід в інший світ, початок нового життя. Як відомо, саме так трактується смерть і у Святому Письмі» [11, с. 289]. Науковець звертається до позиції автора, цитуючи тезу: ««...Або все на світі – життя, і смерті немає взагалі. Або все на світі – смерть, і немає життя. Оскільки вирішити це неможливо і треба просто вибирати на віру, то чому би не вибрати перше? Я і вибираю. І вже знаю, що не буде кінця у цьому дощовому осінньому дні на дачі. І ніколи не згасне остання малинова квіточка на сухій мальві» [11, с. 289].

Згідно з офіційною версією, «Гноми – збірна назва карликових підземних жителів з міфології та фольклору народів Європи. У різних народів ці істоти мають різні назви. В германських народів вони відомі як дверги, цверги чи дворфи» [4]. Слово ««гном», як вважається, походить з грецької мови й виникло в XVI столітті як похідне від *gēnomos* (грец. γη-νομος), буквально «житель землі». Етимологи приписують його авторство швейцарському алхімікові Парацельсу, в чиїх працях воно з'явилося вперше та позначало елементів землі. Також існує гіпотеза про походження слова від «гносис» (грец. γνῶσις), що з грецької

мови означає «знання». За нею, Парацельс ввів слово «гном» тому, що гноми знають і можуть відкрити людині точне місцеперебування прихованих в землі металів. Подібно до грифів в еллінських і східних повір'ях та драконів – німецьких, обов'язок гномів в тому, аби охороняти потаємні скарби [4]». «Міфологічні уявлення про гномів відомі передусім з поетичної та прозової Едди (XIII ст.). З гномами там ототожнюються чорні ельфи, жителі Світу чорних ельфів. Пророкування вельви пояснює походження гномів від крові Бріміра та кісток Іміра, обидва з яких вважаються іменами велетня Іміра, з тіла котрого утворився світ. Прозова Едда описує, «що гномами стали опариші, котрі завелися в тілі Іміра, коли той помер. Бог Одін перетворив частину опаришів на гномів, а частину – на світлих ельфів. Гноми стали майстерними ковалями, що обробляли метали й дорогоцінне каміння, виготовляли коштовності, в тому числі для богів. Поетична й прозова Едди містять понад сотню імен різних гномів. У поетичній чотирьом з них (Норді, Судрі, Аустрі та Вестрі) приписується підтримка неба в різних сторонах світу[8]». В «Пісні про Нібелунгів» підземні карлики допомагають людині – Зігфріді» [4, 10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Образ гнома сприймається дитиною завдяки візуалізації незвичного образу, що дійшов з Ірландії (зелених капелюхів, смугастих панчів та професійної майстерності), тоді як саме значення гнома лишається поза увагою. І. Жиленко [11] у своїй творчості наблизилася до розуміння образу гнома, тоді як додатковий соціальний аспект появи маленьких чоловічків, що проживають неподалік від поселень людей лишається поза увагою.

Мета статті – висунути гіпотезу щодо важливості створення образу гнома як образу людини, що стала жертвою соціальної системи. Завдання – на прикладі аналізу статистичних та аналітичних даних продемонструвати народний спосіб адаптації національного духу до повоєнного періоду.

Виклад основного матеріалу. Якщо звернутися до етимології слова гном, «що утворене від індоєвропейського кореня *dheur-, що означає «збиток», або *dhreugh, спорідненим з англійським *dream* – «сон», «мрія» чи німецьким *trug* – «обман». Обидва варіанти близькі до санскритського *dhvaras* – «демонічна істота», дев [4]», то можна зробити припущення, що це істота, яка проживає у віддаленій лісовій місцевості або печері, захищає власне володіння та зберігає традиції ремесла. З огляду на це твердження, звернемо увагу на історичні факти.

Ірландія у праві отримати незалежність (1919–1921 рр.), до березня 1920 року формувала власну волонтерську зброю – пропаганду. Підтримка опозиційного руху відбувалася

користуючись з сил ветеранів Першої світової війни, дітей та жінок, що дозволило послабити вплив британського керівництва та активістів-волонтерів. Після активного військового конфлікту «6 грудня 1921 року ірландська сторона підписала Англо-ірландський договір. Підписана угода передбачала, що Ірландія повинна мати той самий конституційний статус, як і домініони (Канада, Співдружність Австралії, Нова Зеландія, Союз Південної Африки), з парламентом, який має повноваження приймати закони, призначати керівництво Ірландії та керівника, який відповідатиме перед цим парламентом. Держава має називатися Ірландська Вільна держава. Північна Ірландія увійшла до складу Великої Британії. Однак 16 грудня того ж року, у день ратифікації договору Північної Ірландії та Великої Британії лідер ірландців Еймон де Валера, колишній прихильник договору, несподівано виступив категорично проти возз'єднання з Великою Британією. Це і послужило продовженню конфлікту, який продовжується досі в шести районах Північної Ірландії, що входять до складу Великої Британії» [2]. «6 грудня 1922 парламенти Ірландії та Великої Британії ратифікували договір, підписаний роком раніше, а вже 17 грудня останні підрозділи британських військ полишили межі Ірландської Вільної Держави. Після зими, 27 квітня 1923, де Валера висунув уряду умови припинення громадянської війни в Ірландії. Адміністрація Косґрейва прийняла його вимоги, і 30 квітня 1923 де Валера віддав наказ про припинення збройної боротьби» [5]. Німеччина вважається однією із країн, що має найбільший досвід у воєнних операціях. Україна, яка тривалий час відвойовувала право на незалежність, також перебувала під утиском країн-колонізаторів, а отже, потребувала додаткових елементів виховного впливу задля досягнення найвищої цілі – національно-патріотичного виховання. Окрім лірики, Україна – це країна, що мала після військових операцій велику кількість учасників бойових дій, в тому числі з ампутаціями кінцівок. Оскільки на розвиток України впливала ідеологія радянського союзу, як дітища Німеччини, то потреба у приховуванні ампутантів від цивільного населення з боку панівної влади, та формування опозиційного руху, збереження промислів як основи господарювання, формування в молоді свідомої позиції захищати власні цінності (скарби) і розуміти, що за отримання чужих грошей має бути жорстка розплата з боку населення, визначало способи міфотворення як кодування інформації задля її збереження. Військові та активісти, що прагнули зберегти незалежність країни, зазнавали значних втрат: часових, фізичних, світоглядних, моральних, а отже, внаслідок тривалої боротьби, могли перетворитися для противника на демонічну істоту, якої необхідно

боятися. Національна стратегія участі у бою «на щиті або зі щитом» не передбачала наявності у соціумі калічених війною людей. Тоді як прагнення зберегти життя та захищати свій край було вищим та соціальні норми ідеології.

Створення легенд про існування дивних печерних гномів у лісах слугувало захисним інструментом впливу: дозволяло вберегти ліс як стратегічний об'єкт та місце проживання для відлюдників. Таким чином міфи, щодо дивних можливостей гір, перевертнів та чаклунів, що живуть в Українських Карпатах, не лише зберігають шанс на спокійне життя гуцулів, а й створюють додаткові умови для розвитку зеленого туризму. Легенди стають основою міфотворчості, та передають ціннісну інформацію у вигляді небилиці, яку може розшифрувати лише адресант.

З огляду на ампутацію кінцівок, що відбувалася внаслідок втрати крові та обмороження, отриманих на полі бою, низький зріст гномів та не дюжина сила в руках стають зрозумілим явищем. Ампутація нижніх кінцівок робить дорослу людину зростом 7-річної дитини, а компенсаторні здібності розвивають силу верхнього плечового поясу. Збереження вмінь, набутих у соціальному житті та адаптація до життя у лісі робить «гномів» вправними, сильними та непереможними істотами.

Аналіз даних, розміщених у вільному доступі, засвідчує, що в Україні, згідно з висновками видання The Wall Street Journal, то понад 50 000 осіб потребують протезування; благодійна організація Hour Foundation апелює до показника у 200 тисяч осіб; Міністерство соціальної політики засвідчує, що «3 січня по липень за допоміжними засобами реабілітації звернулися 58 852 людини, з них протезувалося 20 737 людей і отримали вже протези 11 126 людей на загальну суму 2 млрд 790 млн грн на цей рік» [6]. Звідси можна зробити висновок, що понад 200 000 осіб, що зазнали значних фізичних втрат, отримали цінні знання та змінили власні цінності щодо життя та смерті, потребують особливих умов проживання. З огляду на бойовий досвід, зневіру, наслідки впливу війни на психіку людини, потреба у тиші, гармонії з природою виходить на перший план. Збереження потреби у фінансовому забезпеченні родин, відновленні ремесла та духовних цінностей стають ключовими у житті ветеранів, що мотивує до адаптації. Таким чином, зростає потреба в екопоселеннях. Подібні поселення формували жителі УРСР, соціальні погляди яких не співали з лінією партії. Жителями таких поселень ставали представники родин, членів яких засилали чи розстрілювали. Паралельні поселення, за свідченнями нащадків засновників таких поселень, були розміщені саме в лісі, і економічний розвиток жителів такої громади був значно вищий ніж тих, хто залишався під владою соціалістичної партії.

Висновки. Отже, якщо продовжити гіпотезу, то гноми – це ветерани, учасники бойових дій, що бережуть знання та володіють рідкісним талантом, не допускають свавільного поводження зі своїми цінностями та ціною власного життя бережуть свої скарби. Така тенденція поведінки є своєрідним прикладом ПТСР, гострого реагування на стрес та може провокувати агресію у населення, тоді як міф про відлюдника, який береже золото – знижує рівень тривоги та прокрастинації, та формує здоровий інтерес, що межує з інстинктом самозбереження, тобто дистанціюванням від зони небезпеки для людини. Створення архетипу (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фройд) актуалізує діяльність несвідомого засобами інтуїції. Вивчення казок про гномів та інших міфічних істот – це не лише додатковий аспект у розширенні можливостей соціальної педагогіки, це інноваційний вектор у забезпеченні соціальними послугами та можливістю розвитку громади задля відновлення тенденції до травматичного зростання. Міфотворчість та мудрість казки – це трансформація Біблійного вчення, можливість віднайти життєвий шлях та залишитися у гармонії зі світом. Пошук сенсів життя для людини, яка бачила смерть – це соціальний виклик у питаннях збільшення демографічного показника. Відновлення компетентностей ветеранів та учасників бойових дій, ампутантів – це індикатор економічного добробуту. Відновлення народної освіти – це актуалізація необхідних для соціальної взаємодії знань предків, яка зберігає у несвідомому дитини важливі аспекти ідентифікації себе з народом та своїм генетичним корінням. Казка – це легка для сприйняття побрехенька про історичне минуле народу, способи адаптації, духовні цінності

та правила побудови родинних відносин, що були закладені у Старому Заповіті ще у 5 тис. до нашої ери, і збереглися під впливом незмінного соціального прагнення до збереження добробуту та розвитку, втіленого засобами воєнних дій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анікіна І.В., Мельник Т.М. Специфіка скандинавської літературної казки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. С. 35–39.
2. Війна за незалежність в Ірландії. *Вікіпедія*. URL: <http://surl.li/pfgfx7>
3. Гальчук О.В. Англійський і американський неоромантизм в постатях і текстах. Івано-Франківськ: Г.М. Кушнір, 2023.
4. Гном. *Вікіпедія*. URL: <http://surl.li/pfgfo>
5. Громадянська війна в Ірландії. *Вікіпедія*. URL: <http://surl.li/pfggc>
6. До Мінсоцполітики за пів року зверулися за допомогою у протезуванні майже 59 тисяч осіб. *Українформ*. 17.08.2023. URL: <http://surl.li/pfggw>
7. Срчко Р.І., Слободяник В.І. Психологічний аналіз архетипних чоловічих образів. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*. No 2, 2023. С. 22–29.
8. Старша Едда. Пісні про богів. Гноми та ельфи. URL: <http://surl.li/pfhlz>
9. Сучасні типи уроків зарубіжної літератури. Всеосвіта URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100595p-4bd3.docx.html>
10. Толкін, Джон Рональд Руел (2008). *Сильмариліон / Перекл. з англ. Катерина Оніщук*. Львів: Астролябія.
11. Чередник Л. Міфопоетична парадигма поезії Ірини Жиленко. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»*. Випуск 61. С. 288–290.